

Recreatie in, op en rond de Waddenzee

Samenvatting

Stichting

ReCREATIE

Kennis- en Innovatiecentrum

colofon

©Stichting Recreatie, februari, 2003

Auteurs: drs. A.C. Linnartz, drs. E. Tuunter, ir. M.M. Veer

Projectleiding: drs. E.J. Bruls

Foto omslag: Kees Vissers

Kaarten: ir. P.M. Busser, drs. T. Luiten

Eindredactie: K.C. Koreman

In opdracht van: LNV, Directie Noord

Uitgever: Stichting Recreatie, Kennis- en Innovatiecentrum
Raamweg 19
2596 HL Den Haag
telefoon 070-427 54 54
fax 070-427 54 13
e-mail secretariaat@kicrecreatie.agro.nl
website: www.stichtingrecreatie.nl

SAMENVATTING

In opdracht van het Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij, Directie Noord heeft de Stichting Recreatie een inventarisatie gemaakt van de momenteel beschikbare gegevens over recreatie en toerisme in, op en rond de Waddenzee. Deze gegevens zijn verzameld aan de hand van literatuurstudie, Internet en enkele gesprekken met deskundigen. Na een inleiding komen de volgende hoofdonderwerpen in de rapportage aan bod gekomen: recreatief gebruik en gedrag, beleving en waardering, recreatieve infrastructuur en voorzieningen, economische betekenis en internationale aspecten.

In **hoofdstuk 2** staan diverse gegevens over het recreatieve gebruik van en het recreatieve gedrag in het Waddengebied. Daarvoor kon gebruik worden gemaakt van een aantal recente onderzoeken. Gegevens over de omvang van het gebruik zijn vrij beperkt, een beter beeld is er van bezoekmotieven, belangrijke activiteiten, verblijfsduur en overnachtinglocaties.

Een indicatie van de omvang van het bezoek aan het Waddengebied moet vooral komen van het jaarlijks Continu Vakantie Onderzoek (CVO) en het jaarlijkse onderzoek 'toerisme in cijfers' van Toerdata Noord. De Waddeneilanden vormen bij het CVO één van de toeristengebieden. Het CVO komt uit op jaarlijks ruim zeshonderdduizend lange en ruim vierhonderdduizend korte vakanties naar de Waddeneilanden. Het aantal overnachtingen is dus vele malen groter. Het meest wordt gebruik gemaakt van vakantiehuusjes.

Toerisme in cijfers van Toerdata Noord onderzoekt het gebruik van logiesaccommodaties in Friesland, Drenthe en Groningen. Hier is gekeken naar de regio Waddeneilanden en 3 relevante vastelandsregio's. Op de Waddeneilanden is het aantal overnachtingen in verhuurbungalows het grootst met bijna 2 miljoen in 2001. Voor hotels/pensions, toeristische en vaste kampeerplaatsen en groepsaccommodaties gelden aantallen tussen de 500.000 en 650.000. Het aantal overnachtingen op vaste ligplaatsen in jachthavens is gering. Van vaste standplaatsen op campings en vaste ligplaatsen in jachthavens zijn de bezettingsgraden hoog. In de 3 overige regio's zijn beduidend lagere aantallen overnachtingen, met uitzondering van de vaste ligplaatsen.

Het Consumentenonderzoek van Toerdata Noord kijkt naar kenmerken van dag- en verblijfsrecreanten in dezelfde regio's als het logiesonderzoek. Verreweg de meeste dag- en verblijfstoeristen blijken uit eigen land te komen. Daarnaast spelen vooral Duitse bezoekers een rol. In dit onderzoek blijkt -in tegenstelling tot de overnachtingenonderzoeken van CVO en Toerdata Noord- het grootste deel van de respondenten (verblijfsrecreanten) volgens eigen zeggen gebruik te maken van kampeerterreinen en hotels/pensions. In de regio West-Groningen en Eemsmond staan de kampeerterreinen met kop en schouders bovenaan.

Uit het Toerdata-onderzoek blijkt dat de belangrijkste motieven voor bezoek aan de Waddeneilanden wandelmogelijkheden, rust, familiebezoek, natuur en strand en zee zijn (dag- en verblijfsrecreanten). Voor toerzeilers op de Waddenzee zijn natuur en landschap, rust en ruimte en de variatie in vaarwater de belangrijkste redenen om te kiezen voor de Waddenzee.

Het aantal activiteiten in het Waddengebied is groot en divers. Land-, water- en oeverrecreatie spelen een grote rol. Er zijn geen gegevens over de omvang van verschillende gebruiksvormen naast elkaar. Wel is er een beeld te verkrijgen over welke activiteiten bezoekers verrichten en welk globaal belang die innemen bij de bezoekersgroep. Op de Waddeneilanden zijn - volgens het Toerdata-onderzoek - fietsen, stads- en dorpswandelingen en natuurwandelen de belangrijkste activiteiten

van dagrecreanten. Ook voor verblijfsrecreanten zijn dat natuurwandelen en fietsen. Dit geldt tevens voor de 3 relevante regio's op het vasteland. Er zijn weinig verdiepende onderzoeken naar recreatieactiviteiten, behalve wat betreft watersport.

De provincie Friesland monitort jaarlijks de omvang, aard en spreiding van de watersport op de gehele Waddenzee. Op dit moment is er sprake van ca. 100.000 sluispassages per jaar van de watersport, waarbij het vooral gaat om zeiljachten. Daarnaast zijn er ook boten die niet via sluisen de Waddenzee opkomen en zijn er boten met een vaste ligplaats in de Waddenzee. In piekperiodes bedraagt het aantal recreatieboten op de Waddenzee meer dan 3000. Duitsers vormen een belangrijke bezoekersgroep. De grote groei van het jachthavenbezoek heeft zich de laatste jaren niet voorgezet. Bij de sportvisserij is de belangrijkste vorm het in groepsverband vissen op commercieel geëxploiteerde sportvisserijschepen. In 2001 deden ca. 33.000 mensen aan wadlopen en ruim 46000 mensen ondernamen natuureducatieve tochten op het wad.

Alterra verrichtte in 2002 onderzoek naar de recreatietoervaart (herhaling van onderzoek in 1993). Hieruit blijkt de groep toerzeilers op de Waddenzee grotendeels te bestaan uit Nederlanders van middelbare leeftijd die ook trouwe bezoekers zijn. Het merendeel vaart meer dan twee weken, waarvan niet altijd alle dagen in de Waddenzee worden doorgebracht. Daarnaast wordt er tijdens een toertocht ook veel dagen gerust en worden delen van de dag op de wal doorgebracht.

Uit onderzoek van Waterland Advies (2003) onder watersporters op Waddenzee en IJsselmeer blijkt een grote interactie tussen IJsselmeergebied, Waddenzee en Noordzee. In het Waddengebied zijn vooral Terschelling en Vlieland populair. Ook uit dit onderzoek blijkt dat de meeste recreatieschippers van middelbare leeftijd zijn.

Ook over de verschillende waddeneilanden zijn in meer of mindere mate gegevens beschikbaar. Uit het vergelijken van (indicaties van) bezoekcijfers lijkt Texel het grootste bezoek te hebben, gevolgd door Terschelling en Schiermonnikoog. Texel zou jaarlijks ca. 650.000 bezoekers ontvangen, waarvan de meeste voor meer dan één dag. Het CBS spreekt van 2,9 miljoen overnachtingen, vooral in vakantiehuisjes. Recent onderzoek van het VVV Texel spreekt van een gemiddelde verblijfsduur van ca. 7 nachten, veel herhalingsbezoek en vooral gebruik van bungalows en huisjes. Wandelen en fietsen zijn de meest genoemde activiteiten. Op Terschelling bedraagt het aantal bezoekers jaarlijks ca 370.000. Volgens recent onderzoek van de gemeente Terschelling komen de meeste mensen voor vakantie of dagje uit en is de gemiddelde verblijfsduur ca 6 dagen. Het meest wordt gebruik gemaakt van huurbungalows. De belangrijkste bezoekredenen zijn zee/strand en natuur. Fietsen en wandelen zijn wederom de belangrijkste activiteiten.

Te veel recreatie kan de natuur verstoren. Ook hiernaar zijn enkele onderzoeken verricht. Knelpunten zijn er vooral voor vogels en zeehonden, bijvoorbeeld op kwelders, wad en zandbanken.

Hoofdstuk 3 beschrijft de beleving en waardering van de kust in het algemeen en het Waddengebied in het bijzonder. Daarvoor zijn een aantal onderzoeken beschikbaar.

Uit een aantal deelonderzoeken van het Rijksinstituut voor Kust en Zee (2000) blijkt dat het recreatieve, maatschappelijke, ecologische en economische belang van de kust zeer hoog worden geacht. Vooral als natuur- en als recreatiegebied vinden mensen de kust belangrijk. De duinen blijken over het algemeen het hoogst gewaardeerd te worden, waarbij de identiteit als natuurgebied overheerst. Op criteria zoals schoonheid, afwisseling en plezier scoren de duinen over het algemeen positiever dan strand/zee en badplaatsen. De belangrijkste aspecten bij de beleving van kust en zee zijn het ervaren van natuurkrachten en van de weidsheid. Ook de recreatieve functie

wordt erg belangrijk gevonden. Drukke en rotzooi zijn negatieve aspecten. Uit het onderzoek blijkt ook dat de meeste kustbezoekers erg honkvast zijn.

Het Nederlands Bureau voor Toerisme liet in 1998 onderzoek verrichten naar 'het imago en de waardering van de Nederlandse kust'. De Nederlandse kust blijkt vooral in aanmerking te komen voor de korte vakanties van Nederlanders. De prachtige natuur, uitgestrekte stranden, de nabijheid en de uitwijkmogelijkheden voor activiteiten in het achterland zijn belangrijke pluspunten. Een specifiek pluspunt van de Wadden is, dat men door de boottrip en het 'eilandgevoel' het idee heeft in het buitenland te zijn.

Ook het Waddengebied zelf was onderwerp van enkele studies. Het onderzoek en vooronderzoek Beleving van de Wadden is het belangrijkste, omdat het specifiek over beleving gaat en over het Waddengebied als geheel. Dit onderzoek is al wat ouder (1997). Er is geen recent uitgebreid onderzoek naar beleving en waardering van de Wadden beschikbaar. Wel is door Lancewad vrij recent op originele wijze een kwalitatief onderzoek op het Internet gehouden.

Het Waddengebied wordt als (zeer) positief ervaren. Rust, ruimte, ongereptheid en weidsheid komen als zeer belangrijke kwaliteiten uit de bus. Omdat dit kernkwaliteiten zijn die bovendien van belang zijn voor economie en werkgelegenheid voor de eilandbewoners, worden veel ontwikkelingen of activiteiten, zoals bouw van bungalows en lawaaisport, ingeperkt of met zorg bekeken. Ook vinden veel mensen dat de grens van het toerisme bereikt is. Gevoelens van genieten, vrijheid, één zijn met de natuur, gebied met geschiedenis en tradities en veel verschillende indrukken op kunnen doen, komen als het meest dominant naar voren bij bewoners en bezoekers. Belangrijke groepsverschillen hebben te maken met herkomst en leeftijd. De onderzoekers van 'Beleving van de Wadden' concludeerden: de waarden van de Wadden omvatten een breed spectrum. De gevoelswaarden zijn kwetsbaar en bescherming is geboden.

Ook de wandelmogelijkheden komen in onderzoek als hoog gewaardeerd naar voren. Uit meerdere onderzoeken blijkt dat de mogelijkheden in het achterland en de slechtweercilfaciliteiten op de Waddeneilanden minder goed zijn. Ook bestaan er waarderingcijfers over enkele eilanden uit onderzoek op die eilanden.

Hoofdstuk 4 gaat in op het toeristisch-recreatieve aanbod in het Waddengebied. Er worden gegevens gepresenteerd over logiesaccommodaties, waterrecreatievoorzieningen (jachthavens en ligplaatsen) en landrecreatie (bijvoorbeeld natuurgebieden, wandelvoorzieningen).

Toerdata Noord is met het jaarlijks onderzoek 'Toerisme in cijfers' een belangrijke bron voor de inventarisatie van logiesvormen in het Waddengebied. De cijfers voor de relevante regio's in Friesland en Groningen zijn gebaseerd op meer gemeenten dan alleen kustgemeenten. Het aanbod van logies op de Waddeneilanden is groot. In vergelijking tot Wadden-regio's op het vasteland, blinken de Waddeneilanden uit in het aantal vakantiehuisjes (bungalows/appartementen/ vakantiewoningen), groepsaccommodaties en kampeerterreinen. Zo is het aanbod aan recreatiewoningen op de Waddeneilanden soms wel het zeventienvoudige van recreatiewoningen op het vasteland. Ook staan er veel meer hotels op de Waddeneilanden – met name op Texel, Terschelling en Ameland – dan in de gemeenten van de Waddenprovincies. Daarentegen zijn er op de Waddeneilanden nauwelijks aanbieders van logies en ontbijt en geen tweede woningen. Dat aanbod is in de Waddengemeenten op het vasteland groter. Van de Waddenprovincies Friesland en Groningen, beschikken de regio's Friese IJsselmeerkust en West-Groningen over de meeste tweede woningen. Na de Waddeneilanden heeft de regio Friese IJsselmeerkust de meeste kampeerterreinen. Over het algemeen kunnen we stellen er van 1997 tot en met 1999 à 2000 sprake is

van een lichte stijging in het aanbod van logies, waarna een lichte daling in gang wordt gezet.

De Waddenzee is voor velen een aantrekkelijk waterrecreatiegebied. De Waddenzee is echter een beschermd natuurgebied, waarvoor bijzondere bepalingen gelden. Zo mogen er in het Waddengebied geen jachthavens meer bijkomen, het aantal ligplaatsen mag maximaal 4400 bedragen, voor motorboten gelden bepaalde vaarsnelheden en watersportactiviteiten als waterskiën en jetskiën zijn er verboden.

De Provincie Friesland (i.s.m. Stuurgroep Waddenprovincies) monitort jaarlijks de watersport op de Waddenzee. Zo inventariseren zij o.a. het aantal jachthavens en ligplaatsen. Er is sprake van 17 plaatsen in het Waddengebied met zoet- en zoutwater-jachthavens. Ook al is uitbreiding van het aantal jachthavens niet toegestaan, het aantal ligplaatsen is in de periode 1997-2001 toegenomen. Op zes plaatsen zijn uitbreidingsplannen. De zoetwater-jachthavens hebben beduidend meer vaste ligplaatsen dan de zoutwater-jachthavens. Ongeveer tweederde van de zoetwater-jachthavens en de helft van de zoutwater-jachthavens heeft geen ligplaatsen voor charters. Volgens deze monitoring neemt het aantal zeesportvisserijschepen af.

Toerdata Noord verschaft gegevens over verhuurbedrijven en verhuurbedrijven. In het jaar 2000 waren veruit de meeste bootverhuurbedrijven en verhuurbedrijven te vinden rond de Friese IJsselmeerkust. De Waddeneilanden hebben geen bootverhuurbedrijven en verhuurbedrijven.

De Vereniging voor Beroepschartervaart doet ook onderzoek naar de Waddenzee is geen specifieke onderzoeksregio. In de tweede helft van de jaren negentig is sprake van een lichte groei van het aantal zeilende charterschepen en motorschepen rond het IJsselmeer. Dit zou de druk op de Waddenzee kunnen vergroten. Van de zeilende binnenschepen en motorcharterschepen waren in 1999 veel schepen – respectievelijk 91,7% en 72,2% - actief in het IJsselmeer en/of de Waddenzee. Van de zeilende zeeschepen kwam 62% in het IJsselmeer en/of de Waddenzee.

De provincie Friesland gaat in de monitoring ook in op wadlopen, de meest kenmerkende activiteit voor het Waddengebied. Er zijn zeven 'officiële' wadlooporganisaties. Ook gelden er quota voor aantallen deelnemers. De wadlooproutes vinden vanaf 8 vertrekpunten plaats in Friesland en Groningen en lopen onder andere naar Terschelling, Ameland en Schiermonnikoog. De routes bedragen in totaal een kleine 100 kilometer. Per dag mogen maar een maximaal aantal groepen het Wad oversteken.

Een inventarisatie van natuurgebieden via het Handboek Natuurmonumenten gaf aan dat het Waddengebied 41 natuur/wandelgebieden telt met een totale oppervlakte van bijna 200.000 hectare (ca. 50.000 zonder de Waddenzee zelf). Veel gebieden daarvan zijn niet of gedeeltelijk toegankelijk voor bezoekers, maar de meeste grote waddeneilanden zijn over het algemeen prima toegankelijk. In ongeveer de helft van de gevallen is sprake van gemarkeerde wandel- en fietsroutes. Daarnaast is er vaak sprake van ongemarkeerde routes. In de drie Waddenprovincies loopt een Lange Afstand Wandelpad (LAW) en een Lange Afstand Fietspad (LF). Een alternatieve fietsroute loopt van het vaste land naar de Waddeneilanden Texel en Vlieland.

Aan de hand van met name VVV-gidsen is in dit hoofdstuk ook een beeld verkregen van het aanbod aan recreatieve voorzieningen op de verschillende waddeneilanden en de gemeenten aan de Waddenzee kust in de 3 provincies. De meeste eilanden hebben diverse logiesvormen. Vakantiehuisjes en appartementen (of een vergelijkbare categorie) nemen op alle eilanden het grootste aandeel in. Texel is praktisch de enige (grootschalige) aanbieder van kamperen bij de boer. Op dit eiland is het aantal slaapplekken tussen 1997 en 2001 volgens de Provincie Noord-Holland (CBS-gegevens) licht gestegen. Uit het toekomstbeeld voor 2030 komt naar voren, dat de Texelse

samenleving het aantal slaappleaatsen beperkt wil houden tot 43.000, hoewel een hoger aantal officieel nu nog mogelijk is. Ook op Vlieland en Schiermonnikoog geldt een maximum beddenscapaciteit. Op Vlieland mag het aantal bedden op dit moment nog stijgen. Op Terschelling zijn relatief veel kampeerterreinen en Ameland is de grootste aanbieder van kampeerboerderijen e.d.

Volgens de VVV-gidsen bieden de eilanden over het algemeen een vrij breed scala aan recreatiemogelijkheden. Zo vinden we er niet alleen fiets- en wandelvoorzieningen, maar bijvoorbeeld ook paardrij- en huifkartochten, golfbanen, musea en outdooractiviteiten. Texel en Terschelling bieden veel waterrecreatiemogelijkheden. Terschelling heeft relatief veel musea. Op Schiermonnikoog kan gelanglaafd worden. Terschelling en Schiermonnikoog hebben een recreatieve zoning ingesteld.

Ook de kustgemeenten van de drie Waddenprovincies hebben logiesaccommodaties en recreatievoorzieningen. Zo bieden Friesland en Groningen wadlooptochten aan en is het aanbod aan waterrecreatievoorzieningen in Friesland groot. Er zijn in het algemeen wat minder landrecreatievoorzieningen dan op de Waddeneilanden. Volgens de VVV-gidsen heeft Noord-Holland de meeste logiesaccommodaties aan of dichtbij de Waddenkust.

Hoofdstuk 5 behandelt de economische betekenis van toerisme en recreatie in het Waddenzegebied. Er zijn verschillende onderzoeken waarin gegevens zijn opgenomen over de bestedingen van recreanten. Daarbij spitst onderzoek zich vaak toe per recreatieactiviteit of per regio. Ook wordt er vaak verschil gemaakt tussen dag- en verblijfsrecreanten. Het is lastig om de verschillende resultaten met elkaar te vergelijken, aangezien de bestedingscategorieën verschillend worden gedefinieerd. Om de resultaten in de loop van de tijd met elkaar te kunnen vergelijken moet bovendien ook nog rekening worden gehouden met inflatie.

Volgens het Continu Vakantie Onderzoek (CVO) besteedt een persoon die een lange vakantie doorbrengt op de Waddeneilanden in 2001 €29,00 per dag. Dit is hoog in vergelijking met andere toeristengebieden in Nederland waar het gemiddelde €19,00 per dag is.

In 1993 is er door De Bruin en Klinkers in opdracht van Rijkswaterstaat uitgebreid veldonderzoek verricht naar het gedrag en de bestedingen van o.a. toerzeilers in het Waddengebied. In 2002 is het vervolgonderzoek 'Recreatiertoervaart, 9 jaar later' door Goossen en Langers van Alterra uitgevoerd. Uit de resultaten blijkt dat de bestedingen van toerzeilers in het Waddengebied relatief hoog zijn in vergelijking met toerzeilers in andere watersportregio's. De bestedingen van toerzeilers in het Waddengebied zijn in 2002 iets afgenomen ten opzichte van 1993. De belangrijkste kostenposten voor de toerzeilers in het Waddenzegebied zijn dagelijkse boodschappen, horecabezoek en overnachten.

In 1994 hebben De Bruin en Klinkers onderzoek verricht naar de bestedingen van watersporters in 3 regio's, waaronder de Waddenzee. Voor het Waddengebied is onderzoek verricht onder wadlopers (dagrecreanten) en droogvallers, chartervaarders en wadlopers (verblijfsrecreanten). Voor wadlopers bestaan de bestedingen voornamelijk uit deelnamekosten. Verder blijkt dat droogvallers en wadlopers relatief weinig uitgeven aan consumpties en overnachten. De uitgaven van deelnemers aan een chartertocht zijn relatief hoog, veroorzaakt door de deelnamekosten en de uitgaven aan amusement.

Toerdata Noord maakt onderscheid tussen dag- en verblijfstoeristen. De bestedingen bestaan uit logies, entree, cadeautjes, boodschappen, tussendoortjes, eten en drinken. In de regio 'Waddeneilanden' wordt door zowel de dag- als verblijfsrecreant relatief veel uitgegeven. Dit is te verklaren door de kosten van de bootreis en het verblijf van

veel respondenten in een hotel of pension. Voor beide groepen is 'eten en drinken' een hoge bestedingspost.

Over de bestedingen van recreanten per Waddeneiland zijn niet zoveel gegevens beschikbaar. Uit het monitoronderzoek van de VVV Texel blijkt dat de gemiddelde bestedingen per persoon per dag in 2001 op Texel f42,00 (€19,06) bedragen. Uit de Toeristische-recreatieve ontwikkelingsmonitor van de gemeente Terschelling blijkt dat de gemiddelde dagelijkse bestedingen van een toerist op Terschelling €42,57 bedragen. Daarvan zijn de hoogste posten 'restaurant/terras' (€12,69) en 'overnachting' (€14,80).

De economische betekenis van recreatie en toerisme voor het Waddenzeegebied wordt in onderzoeken in kaart gebracht op basis van bestedingen of de werkgelegenheid. In onderzoek wordt vaak onderscheid gemaakt in een direct, een afgeleid en een indirect effect.

Hoofdstuk 6 gaat in op de Waddenzee in internationaal verband en informatie over het Duitse en Deense gedeelte van het Waddengebied.

De relatie recreatie en natuur vraagt in het gehele Waddengebied om een zorgvuldig beleid. Om het beleid voor dit gebied op elkaar af te stemmen vindt er zowel op internationaal als interregionaal niveau overleg plaats. Voor een goede beleidsformulering is er behoefte aan kennis over recreatie en toerisme in het trilaterale Waddenzeegebied.

In het midden van de jaren negentig wordt het totale aantal overnachtingen geschat op 53 miljoen, waarvan 12 miljoen in Nederland, 38,3 miljoen in Duitsland en 2,5 miljoen in Denemarken. In Nederland lijkt het aantal overnachtingen zich te stabiliseren, terwijl in Duitsland en Denemarken nog sprake is van een lichte groei. Naar schatting bezoeken 30 à 40 miljoen dagrecreanten het Waddenzeegebied. Het genieten van rust en omgeving is een belangrijk motief om het gebied te bezoeken. Toervaart, wadlopen en strandbezoek zijn activiteiten die veel worden ondernomen.

De logiescapaciteit van alle logiesaccommodaties in het trilaterale waddengebied samen komt op 300.000, waarvan Nederland 100.000 bedden voor zijn rekening neemt, Duitsland 130.000 en Denemarken 70.000. In Nederland lijkt het aantal bedden de laatste jaren min of meer gelijk te zijn gebleven. In Duitsland en Denemarken is het aantal bedden gestegen. De capaciteit van de jachthavens in Nederland en Nieder-sachsen is aanzienlijk hoger dan in de rest van het Waddengebied. Voor werkgelegenheid en bestedingen is de betekenis van recreatie en toerisme voor het gehele Waddenzeegebied groot.

De beschrijving van de gegevens in dit hoofdstuk is gebaseerd op een 'quick scan'. Een eerst indruk van de beschikbare kennis is dat niet alle toeristisch-recreatieve activiteiten in de verschillende landen in kaart zijn gebracht. Bovendien zijn de beschikbare cijfers door verschillende definities en onderzoeksmethodieken moeilijk met elkaar te vergelijken.

Bronnen

In onderstaande tabel staat ten slotte een overzicht van de actualiteit, frequentie en thematische inhoud van de belangrijkste geïnventariseerde literatuurbronnen.

Tabel Actualiteit en kwaliteit belangrijkste informatiebronnen

Studie/ rapport	Jaar	Frequentie	Thema's	Opmerkingen
Toerdata Noord: Toerisme in cijfers 2002	2002	Jaarlijks	Aantal vakanties, recreatieve infrastructuur, economische betekenis	3 noordelijke provincies opgedeeld in regio's. De regio's zijn breder dan de voor de Wadden relevante gemeenten
Toerdata Noord: Consumenten onderzoek toerisme 2000	2001	Tweejaarlijks	Vakantiegedrag, waardering, bestedingen	
Provincie Friesland: Monitoring watersport op de Waddenzee	2001	Jaarlijks	Sluis- en luchtelling, jachthavenbezoek, wadlopen, visserij	
TRN/NRIT: Continu Vakantie Onderzoek	2000	Jaarlijks	Aantal vakanties, bestedingen	Landelijk onderzoek; Wadden één van de bestemmingsregio's
Coeterier et al.: Beleving van de Wadden	1997	Eenmalig	Beleving, waardering recreant	
Diverse auteurs: De kust is.... e.a. titels (serie onderzoeken i.o.v. Rijks Instituut voor Kust en Zee	2000	Eenmalig	Beleving kust, duinen en strand i.h.a. (met name Noordzeekust)	Serie onderzoeken
De Bruin en Klinkers: Recreatietoervaart: de moeite waard	1994	Zie onder (na 7 jaar herhaald)	Toervaart	-
Goossen en Langers: Recreatietoervaart, 9 jaar later	2002	Onbekend	Toervaart	Opvolger onderzoek De Bruin en Klinkers
Waterrecreatie Advies: Onderzoek vaargedrag Waddenzee & IJsselmeergebied	2003	Eenmalig	Toervaart	
CBS: Statistiek van het bodemgebruik	1997	Vierjaarlijks	Grondgebruik	Nog geen nieuwe cijfers
Zandvoort Kappelhoff Advies: Waterrecreatie in ruimtelijk economisch perspectief	1995	Eenmalig	Economische betekenis	Gedateerde gegevens
Provincie Friesland: De economische betekenis van de Waddenzee	1992	Zie onder	Economische betekenis	Gedateerde gegevens
Ministerie EZ regio Noord: Sociaal economische betekenis ontwikkelingsperspectief Waddenzee	2003	Onbekend	Economische betekenis	Gegevens in de loop van 2003 beschikbaar
Common Wadden Sea Secretariaat: Wadden Sea Quality Status report 1999	1999	Onbekend	Internationale betekenis	

Op basis van het beschikbare informatiemateriaal kunnen we de volgende conclusies trekken ten aanzien de kennis over recreatie en toerisme in het Waddenzeegebied:

Er zijn weinig gegevens wat betreft de omvang van het recreatief gebruik. De meeste gegevens hebben betrekking op recreatief gedrag en achtergronden van recreanten (persoonskenmerken, reisgezelschap, motieven, verblijfsduur, overnachtingslocaties etc.).

Er is veel en recent materiaal beschikbaar over waterrecreatie en watersport, ook wat betreft de omvang van het gebruik. Over andere recreatieactiviteiten zijn weinig verdiepende onderzoeken beschikbaar.

Er vindt weinig periodiek (jaarlijks) onderzoek plaats wat betreft recreatie in het Waddengebied, waardoor er weinig bekend is over ontwikkelingen in de loop van de tijd. De onderzoeken van Toerdata Noord en de Provincie Friesland 'Monitoring watersport op de Waddenzee' vormen een uitzondering. Op lokale schaal zijn er ook enkele periodieke monitoringen (o.a. Terschelling).

In vergelijking met de Waddeneilanden en de Waddenzee is er weinig bekend over de Waddenzeekust (vasteland van Noord-Holland, Friesland en Groningen).

Het informatieniveau verschilt per eiland. Texel en Terschelling hebben een eigen toeristenmonitor.

Om een beeld te schetsen van het aanbod aan recreatieve voorzieningen (buiten logiesaccommodaties) is gebruik gemaakt van diverse bronnen waaronder VVV-gidsen. Goede overzichten zijn er niet. Verdiepend onderzoek naar bijvoorbeeld aard van voorzieningen is ook eigenlijk niet beschikbaar.

Er zijn weinig onderzoeken speciaal gericht op economische betekenis van het Waddenzegebied en niet elk onderzoek dat er wel is betreft het gehele recreatiespectrum. Maar bovenal is het onderzoek dat er is over economische betekenis niet actueel. Onderzoek van het ministerie van EZ moet hier in 2003 verandering inbrengen.

Goede vergelijkingen tussen onderzoeken is vaak lastig, omdat er meestal sprake is van verschillende gehanteerde definitieën, indelingen en methoden.

Tijdens het project is meerdere keren het signaal gegeven dat er binnen de sector behoefte bestaat aan een goede afstemming van lopende onderzoeken en kennisuitwisseling.